

**CHAMBRE DES REPRÉSENTANTS
DE BELGIQUE**

22 novembre 2023

PROPOSITION DE LOI**visant à interdire le commerce
des restes humains**(déposée par
MM. Guillaume Defossé et Wouter De Vriendt)**BELGISCHE KAMER VAN
VOLKSVERTEGENWOORDIGERS**

22 november 2023

WETSVOORSTEL**tot invoering van een verbod op handel
in menselijke resten**(ingediend door de heren
Guillaume Defossé en Wouter De Vriendt)**RÉSUMÉ**

Bien qu'il soit admis que les restes humains sont exclus du champ commercial et ne peuvent donc pas être vendus, la pratique montre que ce commerce existe malgré tout. En effet, fin 2022, une maison de vente aux enchères bruxelloise a mis en vente trois crânes humains issus de la période coloniale. Après de nombreuses protestations publiques, la maison de vente aux enchères a décidé de ne pas poursuivre la vente. Cette proposition de loi vise dès lors à expliciter l'interdiction de mettre en vente des restes humains.

SAMENVATTING

Hoewel wordt aanvaard dat menselijke resten buiten handel zijn en dus niet mogen worden verkocht, toont de praktijk aan dat dit toch gebeurt. Inderdaad, eind 2022 zette een Brussels veilinghuis drie menselijke schedels uit de koloniale periode te koop. Na openbare protesten besloot het veilinghuis de verkoop niet voort te zetten. Dit wetsvoorstel beoogt dan ook het verbod op de verkoop van menselijke resten te expliciteren.

N-VA	: Nieuw-Vlaamse Alliantie
Ecolo-Groen	: Ecologistes Confédérés pour l'organisation de luttes originales – Groen
PS	: Parti Socialiste
VB	: Vlaams Belang
MR	: Mouvement Réformateur
cd&v	: Christen-Democratisch en Vlaams
PVDA-PTB	: Partij van de Arbeid van België – Parti du Travail de Belgique
Open Vld	: Open Vlaamse liberalen en democraten
Vooruit	: Vooruit
Les Engagés	: Les Engagés
DéFI	: Démocrate Fédéraliste Indépendant
INDEP-ONAFH	: Indépendant – Onafhankelijk

Abréviations dans la numérotation des publications:		Afkorting bij de nummering van de publicaties:	
DOC 55 0000/000	Document de la 55 ^e législature, suivi du numéro de base et numéro de suivi	DOC 55 0000/000	Parlementair document van de 55 ^e zittingsperiode + basisnummer en volgnummer
QRVA	Questions et Réponses écrites	QRVA	Schriftelijke Vragen en Antwoorden
CRIV	Version provisoire du Compte Rendu Intégral	CRIV	Voorlopige versie van het Integraal Verslag
CRABV	Compte Rendu Analytique	CRABV	Beknopt Verslag
CRIV	Compte Rendu Intégral, avec, à gauche, le compte rendu intégral et, à droite, le compte rendu analytique traduit des interventions (avec les annexes)	CRIV	Integraal Verslag, met links het definitieve integraal verslag en rechts het vertaalde beknopt verslag van de toespraken (met de bijlagen)
PLEN	Séance plénière	PLEN	Plenum
COM	Réunion de commission	COM	Commissievergadering
MOT	Motions déposées en conclusion d'interpellations (papier beige)	MOT	Moties tot besluit van interpellaties (beigegekleurig papier)

DÉVELOPPEMENTS

MESDAMES, MESSIEURS,

Fin 2022, une maison de vente aux enchères bruxelloise a mis en vente trois crânes humains issus de la période coloniale. Après de nombreuses protestations publiques, la maison de vente aux enchères a décidé de ne pas poursuivre la vente.¹ La vente de restes humains soulève ainsi de nombreuses questions éthiques, surtout lorsque ceux-ci proviennent d'époques moralement contestables ou de contextes violents ou déshumanisants tels que celui de la colonisation.

En effet, d'après le Comité consultatif de Bioéthique de Belgique, "les restes humains bénéficient d'un statut spécifique en ce qu'ils participent, à différents niveaux, à la cohésion des groupes humains, laquelle implique la reconnaissance d'une histoire ou d'histoires partagées, bref, de l'histoire de l'humanité que les vivants poursuivent. Si les restes humains ont un statut spécifique, c'est parce que les morts sont vecteurs de sens pour les vivants. En vertu de ce statut spécifique, les restes humains doivent être traités avec respect, dignité et décence."²

Au sujet de la période coloniale spécifiquement et des restes humains liés à celle-ci, le Comité consultatif avance que "les restes humains issus des pays colonisés sont, pour la plupart, récents (du 19e et 20e siècles) et tant les circonstances que l'objectif de leur acquisition sont problématiques. Les circonstances de leur acquisition sont celles de la violence et de la brutalité propres à la colonisation."³ Dès lors, le questionnement éthique relatif à la vente de restes humains peut donc, dans certains cas, s'imposer avec encore plus de poids en raisons d'éléments contextuels.

C'est à juste titre que le corps humain est traditionnellement considéré comme étant "exclu du champ commercial": il ne peut être vendu.

En effet, "la vente de biens exclus du champ commercial est frappée de nullité absolue. L'interdiction de vente est en effet imposée par le législateur dans

¹ https://www.standaard.be/cnt/dmf20221219_97959758.

² Comité consultatif de Bioéthique de Belgique, Avis n° 82 – Statut des restes humains dans les collections publiques et privées, 9 janvier 2023, p. 37.

³ Comité consultatif de Bioéthique de Belgique, Avis n° 82 – Statut des restes humains dans les collections publiques et privées, 9 janvier 2023, p. 17.

TOELICHTING

DAMES EN HEREN,

Eind 2022 bood een Brussels veilinghuis drie menselijke schedels uit de koloniale periode te koop aan. Na groot publiek protest besloot het veilinghuis om de verkoop niet te laten doorgaan.¹ De verkoop van menselijke resten roept dan ook veel ethische vragen op, vooral wanneer die resten dateren uit moreel twijfelachtige tijdperken of wanneer ze werden verkregen door gewelddadige of ontmenselijkende praktijken, zoals tijdens de kolonisatie.

Het Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek stelt immers dat "menselijke resten een specifiek statuut hebben omdat zij op verschillende niveaus bijdragen tot de samenhang van mensengroepen. Dit impliceert de erkenning dat we een geschiedenis of geschiedenissen delen, en dat deze geschiedenis van de mensheid door de levenden wordt verdergezet. Als menselijke resten dus een specifiek statuut hebben, dan is dat in de mate waarin de doden vectoren van betekenis zijn voor de levenden. Gezien dit specifieke statuut dienen menselijke resten met respect, waardigheid en fatsoen te worden behandeld."²

Met betrekking tot de koloniale periode in het bijzonder en de daaruit stammende menselijke resten schrijft het raadgevend comité: "Menselijke resten uit gekoloniseerde landen zijn voor het merendeel recent (19e tot 20e eeuw) en zowel de omstandigheden als het doel van hun verwerving zijn problematisch. De omstandigheden van hun verwerving zijn die van het geweld en de brutaliteit die eigen zijn aan de kolonisatie."³ Derhalve kunnen de ethische vragen omtrent de verkoop van menselijke resten in sommige gevallen wegens contextuele aspecten nog gewichtiger worden.

Terecht wordt het menselijk lichaam traditioneel beschouwd als "buiten de handel": het kan niet worden verkocht.

Inderdaad: "De verkoop van goederen buiten de handel is aangetast door absolute nietigheid. Het verbod van verkoop is immers door de wetgever opgelegd in

¹ https://www.standaard.be/cnt/dmf20221219_97959758.

² Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek, Advies nr. 82 van 9 januari 2023 betreffende het statuut van menselijke resten in museale, wetenschappelijke en particuliere collecties, blz. 37.

³ Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek, Advies nr. 82 van 9 januari 2023 betreffende het statuut van menselijke resten in museale, wetenschappelijke en particuliere collecties, blz. 17.

l'intérêt général, de sorte que tout intéressé peut en invoquer la nullité."⁴

Selon la Cour de cassation (P.16.1015.N/1), il en va de même pour les restes humains. Un arrêt du 28 février 2007 mentionne ce qui suit:

“L’infraction d’abus de confiance telle que prévue à l’article 491 du Code pénal punit essentiellement l’atteinte à la propriété de choses remises à titre précaire qui sont limitativement énumérées audit article. Il s’agit de choses mobilières qui peuvent être commercialisées et dont il peut être disposé en tant que propriétaire. Une dépouille mortelle ne constitue pas une telle chose et ne peut, par conséquent, constituer l’objet de l’infraction visée.”

“La circonstance que les proches d’un défunt peuvent uniquement disposer de sa dépouille mortelle en fait et en vertu des dispositions légales n’implique pas que cette dépouille mortelle fait partie de leur patrimoine.”

Bien qu’il soit donc admis que les restes humains ne peuvent pas être vendus, il ressort de la pratique que ce commerce existe malgré tout. La présente proposition de loi vise dès lors à expliciter l’interdiction de mettre en vente des restes humains.

COMMENTAIRE DES ARTICLES

Article 2

Cet article fixe le champ d’application de la loi. Sont considérés comme des restes humains pour l’application de la présente loi: “l’ensemble des restes de l’individu sous quelque forme que ce soit, comme la dépouille mortelle, les cendres après une crémation, les ossements”.⁵

Art. 3

Cet article s’inspire de l’article 16-1-1 du Code civil français et prévoit, en des termes généraux, que les restes humains doivent être traités avec respect, dignité et décence.

⁴ De Wit, Ralph. *Bijzondere overeenkomsten: leidraad voor studenten*. Gompel&Svacina, 2022. 143.

⁵ Cfr. Vansweevelt, Thierry. “Hoofdstuk IX. Het Juridisch Statuut van het Lijk”. In *Handboek gezondheidsrecht Volume II*. Eds. Vansweevelt, T. en Dewallens, F. Intersentia, 2022. 1724.

het algemeen belang, zodat iedere belanghebbende de nietigheid kan invoeren.”⁴

Volgens het Hof van Cassatie (P.16.1015.N/1) geldt hetzelfde voor menselijke resten. In een arrest van 28 februari 2007 wordt het volgende bepaald:

“Het misdrijf misbruik van vertrouwen zoals bepaald in artikel 491 Strafwetboek, bestraft in essentie de aanslag op het eigendomsrecht van ter bedde overhandigde zaken die limitatief in dat artikel zijn opgesomd. Het betreft roerende zaken die het voorwerp van een handel kunnen uitmaken en waarover men als eigenaar kan beschikken. Een stoffelijk overschot is geen dergelijke zaak en kan bijgevolg niet het voorwerp van het bedoelde misdrijf uitmaken.”

“De omstandigheid dat de nabestaanden van een overledene enkel feitelijk en overeenkomstig de wettelijke bepalingen over zijn stoffelijk overschot kunnen beschikken, houdt niet in dat dit stoffelijk overschot tot hun vermogen behoort.”

Hoewel dus aanvaard wordt dat menselijke resten niet kunnen worden verkocht, toont de praktijk aan dat dat toch gebeurt. Dit wetsvoorstel beoogt dan ook het verbod op de verkoop van menselijke resten te expliciteren.

TOELICHTING BIJ DE ARTIKELEN

Artikel 2

Dit artikel bepaalt het toepassingsgebied van de wet. Als menselijke resten worden voor de toepassing van deze wet beschouwd: “het geheel van de stoffelijke resten van het individu onder welke vorm dan ook, zoals het dode lichaam, de as na crematie, oude beenderen”⁵.

Art. 3

Dit artikel inspireert zich op artikel 16-1-1 van de Franse Code civil en bepaalt in algemene termen dat menselijke resten met respect, waardigheid en fatsoen behandeld moeten worden.

⁴ De Wit, Ralph, *Bijzondere overeenkomsten: leidraad voor studenten*. Gompel&Svacina, 2022, 143.

⁵ Cfr. Vansweevelt, Thierry. “Hoofdstuk IX. Het Juridisch Statuut van het Lijk”. In *Handboek gezondheidsrecht Volume II*. Eds. Vansweevelt, T. en Dewallens, F. Intersentia, 2022. 1724.

Art. 4

Cet article explicite le principe généralement admis dans la jurisprudence et la doctrine selon lequel les restes humains sont exclus du champ commercial.

Ainsi, la Cour de cassation a statué ce qui suit (28 février 2017, P.16.1015.N/1):

“L’infraction d’abus de confiance telle que prévue à l’article 491 du Code pénal punit essentiellement l’atteinte à la propriété de choses remises à titre précaire qui sont limitativement énumérées audit article. Il s’agit de choses mobilières qui peuvent être commercialisées et dont il peut être disposé en tant que propriétaire. Une dépouille mortelle ne constitue pas une telle chose et ne peut, par conséquent, constituer l’objet de l’infraction visée.”

“La circonstance que les proches d’un défunt peuvent uniquement disposer de sa dépouille mortelle en fait et en vertu des dispositions légales n’implique pas que cette dépouille mortelle fait partie de leur patrimoine”.

Guillaume Defossé (Ecolo-Groen)
Wouter De Vriendt (Ecolo-Groen)

Art. 4

Dat artikel expliciteert het in de rechtspraak en rechtsleer algemeen aanvaarde principe dat menselijke resten buiten de handel zijn.

Zo bepaalde het Hof van Cassatie (28 februari 2017, P.16.1015.N/1):

“Het misdrijf misbruik van vertrouwen zoals bepaald in artikel 491 Strafwetboek, bestraft in essentie de aanslag op het eigendomsrecht van ter bedde overhandigde zaken die limitatief in dat artikel zijn opgesomd. Het betreft roerende zaken die het voorwerp van een handel kunnen uitmaken en waarover men als eigenaar kan beschikken. Een stoffelijk overschot is geen dergelijke zaak en kan bijgevolg niet het voorwerp van het bedoelde misdrijf uitmaken.”

“De omstandigheid dat de nabestaanden van een overledene enkel feitelijk en overeenkomstig de wettelijke bepalingen over zijn stoffelijk overschot kunnen beschikken, houdt niet in dat dit stoffelijk overschot tot hun vermogen behoort.”

PROPOSITION DE LOI**Art. 1er**

La présente loi règle une matière visée à l'article 74 de la Constitution.

Art. 2

Pour l'application de la présente loi, on entend par restes humains l'ensemble des restes de l'individu sous quelque forme que ce soit, comme la dépouille mortelle, les cendres après une crémation, les ossements.

Art. 3

Les restes humains sont traités avec respect, dignité et décence.

Art. 4

Les restes humains sont exclus du champ commercial. Ils ne peuvent être vendus, sauf les exceptions prévues par la loi.

31 octobre 2023

Guillaume Defossé (Ecolo-Groen)
Wouter De Vriendt (Ecolo-Groen)

WETSVOORSTEL**Artikel 1**

Deze wet regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 74 van de Grondwet.

Art. 2

Voor de toepassing van deze wet wordt onder "menselijke resten" verstaan: het geheel van de stoffelijke resten van het individu in welke vorm ook, zoals het dode lichaam, de as na crematie of oude beenderen.

Art. 3

Menselijke resten worden met respect, waardigheid en fatsoen behandeld.

Art. 4

Menselijke resten zijn niet in de handel. Zij mogen niet worden verkocht, behoudens de uitzonderingen bij de wet bepaald.

31 oktober 2023